

Кочергін І.О.

НЕВІДОМИЙ Д.І.ЯВОРНИЦЬКИЙ

Одним з найбільш видатних діячів в історії Придніпров'я по праву вважається історик, археолог, етнограф і письменник Дмитро Іванович Яворницький (1855-1940). За свою доволі тривалу біографію він встиг зробити настільки багато, що ми – його нащадки, ось вже більше півстоліття вивчаємо його спадок. Для нашого краю постать Д.І.Яворницького є знаковою. Тому не дивно, що про нього написано безліч наукових робіт, в тому числі й монографій, сотні публіцистичних статей та досліджень. В усіх цих роботах Дмитро Іванович постає перед нами, переважно, як вчений, дослідник історії України, громадський діяч тощо. Його авторитет серед наших сучасників незаперечний. По суті, на даний момент створено ідеальний образ людини, свого роду ікона, за якою побачити реальну, живу людину дуже важко.

Не маючи на меті применшити роль Дмитра Яворницького в історії Придніпров'я або шукати в його біографії негативи, хотілося б зняти покрив святості, який нащадки накинули на життя і діяльність Д.І.Яворницького. Це, на наш погляд, сприяє кращому розумінню того, ким насправді була ця, без перебільшення, видатна людина.

Загальновідомо, що Дмитро Іванович Яворницький народився в селі Сонцівка (нині село Борисівка Дергачівського району Харківської області) Харківського повіту Харківської губернії 26 жовтня 1855 р. Ця дата вказана в його автобіографіях, які зберігаються в Дніпропетровському історичному музеї. Саме до цього дня (за новим стилем 7 листопада) готуються святкові заходи, присвячені його життю та діяльності. Однак в метричній книзі Богословського храму села Сонцівка знаходимо, що 25 жовтня 1855 р. в сім'ї дячка Івана Якимовича Яворницького та його дружини Ганни Матвіївни народився син Дмитро, якого хрестили через чотири дні [6, арк.281 об.]. Тобто, згідно з метрикою Д.І.Яворницький народився не сьомого, а шостого листопада. Ймовірність помилки мінімальна, оскільки його батько був

служителем цього храму і не знати про точну дату народження свого сина не міг.

Що стосується батьків, то Іван Якимович Яворницький (1827-1885) походив з давнього священницького роду. Однак його прадід Олексій Яворницький і прабабка Євдокія Яківна належали до дворянського стану. У 1793 р. Олексій Яворницький відійшов від мирських справ і прийняв священницький сан, ставши настоятелем Архангело-Михайлівської церкви слободи Лиман Зміївського повіту Харківської губернії [20, с.110]. Він був одружений на Євдокії Яківні Любицькій – представниці відомого на Слобожанщині старшинського роду. Її дід Роман Любицький у 1713 р. обіймав посаду Бишкінського сотника Ізюмського полку [15, с.192]. Тобто, походження Д.І.Яворницького, за канонами того часу, було благородним.

Мати Дмитра Яворницького походила з роду священників Тернавських, хоча існує думка про її селянське походження [18, с.6].

Батька свого Дмитро Яворницький любив і поважав. Відомо що, „поведінка батька сильно вплинула на розвиток Яворницького-дитини, на його світогляд, на сприйняття оточуючого світу” [24, с.29]. Ймовірно, що Д.І.Яворницький мав деяке почуття провини за те, що не виправдав сподівань батька (Іван Якимович бажав, щоб його син став священником). Про це пише і дослідниця життя і творчості вченого М.М.Шубравська [27, с.16]. Однак повертатися до сільського життя, марудної рутини священницького існування, на яке Дмитро надивився ще підлітком, він не хотів. Саме тому після закінчення у 1877 р. трьох з шести класів Харківської духовної семінарії Дмитро Яворницький вступив до Харківського університету, тим самим порвавши з тривалою священницькою традицією своїх предків. До речі, навчання в семінарії коштувало не дешево. У простого сільського дячка Івана Якимовича грошей на навчання сина не було. Виручила хрещена – Ганна Дмитрівна Сонцева, донька місцевих поміщиків. Швидше за все, саме вона виділила кошти на навчання майбутнього дослідника історії Запорожжя.

На відміну від батька, з матір'ю у Дмитра Івановича були досить прохолодні відносини. Причини цього, на жаль, нам не відомі. Після смерті чоловіка Ганна Матвіївна в своїх листах часто просила Дмитра приїхати, але він відписував, що хворий (Д.І.Яворницький тоді справді часто хворів і багато їздив) і тривалий час у рідних не з'являвся. Не був він і на похоронах Ганни Матвіївни, яка померла у 1916 р.

***

Кінець 1870-х – 1880-і роки для Д.І.Яворницького були не вповні щасливими. Під час навчання у Харківському університеті Дмитро Іванович змушений був підробляти, харчувався погано, часто хворів. Він давав приватні уроки, нерідко брав гроші у борг, продавав необхідні йому самому речі [1, с.46]. Після закінчення університету його як здібного студента, який подавав непогані надії, залишили при університеті для отримання професорського звання. Напрямок своїх наукових досліджень Дмитро Яворницький обрав непопулярну в Російській імперії тему – історію запорозьких козаків. Тодішній попечитель Харківського навчального округу

Максимович заявив молодому досліднику: „Ваші запорожці нам не потрібні. Пишіть про Фінляндію” [4, с.6]. Д.І.Яворницький свого рішення не змінив, обравши шлях, повний перепон, нерозуміння і навіть, в деякій мірі, небезпечний, оскільки вивчення історії Запорозжя як в Російській імперії, так і пізніше в СРСР сприймалося як „український сепаратизм”.

Звинувачення Д.І.Яворницького в сепаратизмі було надуманим и безглуздом, оскільки на початку 1880-х років він навіть українською мовою володів слабо. Перебуваючи в стані наукового пошуку, Дмитро Яворницький намагався точніше визначити тему дослідження. Для цього він звертався до різних знавців української старовини. Відомий український громадський діяч Є.Х.Чикаленко згадував, що після закінчення університету Д.І.Яворницький підбирав тему для магістерської дисертації, й хтось порадив йому звернутися до Д.П.Пильчикова, який свого часу входив до складу Кирило-Мефодіївського братства. Є.Чикаленко, згадуючи цю зустріч, писав: „Тоді це (Яворницький – І.К.) був кацапик, який не міг і слова українською як слід сказати” [25, с.26].

Отже, наукові пошуки Д.І.Яворницького опинилися під загрозою. В основному все впиралося у відсутність коштів. Їх у нього завжди не вистачало, а тут ще керівництво університету позбавило його стипендії за відмову від запропонованої теми (історія Фінляндії). Можна сказати, що Д.І.Яворницькому пощастило. Він зміг знайти людей, які допомогли йому тоді і продовжували допомагати і надалі.

Одним з перших підтримку Д.І.Яворницькому надав відомий громадський діяч Олександр Миколайович Поль (1832-1890). З ним Дмитро Іванович познайомився в період своїх етнографічних та археологічних пошуків на початку 1880-х років. О.М.Поль володів більш широкими знаннями з історії Придніпров'я і залюбки ділився ними зі своїм молодим підопічним [7], а пізніше виділяв гроші на археологічні розкопки, надавав помешкання та інше. “О.М.Поль дружньо ставився до молодого археолога, допомагав збирати експонати минулого. Навіть давав йому на ціле літо робочу силу за свій рахунок” [26, с.108]. Серйозну допомогу Дмитру Івановичу спочатку надавав відомий історик та етнограф Яків Павлович Новицький (1847-1925). Він допомагав йому порадами, цікавими матеріалами, котрі Д.І.Яворницький використовував у своїх роботах. Результатом їх співпраці стала книга „Запорозжє в остатках старини и преданиях народа”, котру видано у 1888 р. [11, с.15]. Д.І.Яворницький надсилав йому на рецензію свої наукові роботи, приймав із вдячністю зауваження і виправляв вказані помилки [8, с.379].

У виданні деяких робіт Д.І.Яворницькому допомагав відомий колекціонер і великий землевласник Василь Васильович Тарнавський – володар знаменитої Качанівки, що на Чернігівщині [27, с.46].

Окрім доброзичливців і безкорисних помічників були у Дмитра Івановича і критики. Найбільш послідовним з них був історик О.М.Лазаревський, який різко критикував перший том „Історії запорозьких козаків”, вказуючи, що свої висновки Д.І.Яворницький запозичив у В.Б.Антоновича і П.О.Куліша [3, с.37].

Д.І.Яворницького критикували відомий джерелознавець та історик культури Г.П.Житецький, етнограф та археолог В.М.Ястребов та інші за некритичне відношення до джерел, відсутність визначеного методу дослідження і суб'єктивізм. Але в той же час вони відзначали, що Д.І.Яворницький зібрав надзвичайно багато матеріалів з історії України [2, с.21]. Це підтверджує відомий історик Н.Д.Полонська-Василенко. „Як і А.Скальковський, – писала вона, – Д.Яворницький, головним чином, працював над архівними джерелами і найбільш цінними з його робіт (наукових – І.К.) як раз є збірники архівних матеріалів; на схилі років це визнавав у розмові зі мною сам Д.Яворницький [22, с.72].

Критика, котра часто була не обґрунтована, сильно вплинула на дослідника-початківця. Результатом, навіть, стало те, що Д.І.Яворницький відмовився працювати над четвертим томом „Історії запорозьких козаків”.

Однак доброзичливців і помічників все ж було більше. В майбутньому Д.І.Яворницькому вдавалося знаходити багато не байдужих до його занять людей. Серед них можна згадати предводителя дворянства Катеринославської губернії (1856-1862) Андрія Михайловича Миклашевського; предводителя дворянства Катеринославської губернії (1874-1886) Георгія Петровича Алексеєва; відомого мецената Василя Петровича Гегело; предводителя Катеринославського дворянства (1908-1917), члена Державної Думи Миколи Петровича Урусова; колекціонера, генерал-майора Олексія Миколайовича Синельникова; громадського і культурного діяча, мецената Володимира Миколайовича Хрінникова; збирача народної творчості Панаса Георгійовича Сластіона; секретаря Катеринославського губернського статистичного комітету Якова Георгійовича Гололобова; предводителя дворянства Новомосковського повіту Петра Олексійовича Гана; бібліографа і фольклориста Михайла Федоровича Комарова; меценатку, графиню Софію Миколаївну фон Таль та її сина Миколу Миколайовича Комстадіуса – колекціонера, члена Катеринославської архівної комісії, і багато інших.

Невідомо, як би склалася доля Дмитра Яворницького, не будь поруч людей, зацікавлених в дослідженнях української старовина. Ця підтримка, в том числі і з боку людей впливових, була для нього важливою, інакше енергія молодого і перспективного дослідника пропала б даром.

Правда, треба віддати належне Д.І.Яворницькому, що і він, ставши відомим і заслуженим вченим, ніколи не відмовляв у допомозі тим, хто її потребував [19, с.152; 21, с.13].

***

Якось так склалося, що Д.І.Яворницький не сприймається інакше ніж вчений, дослідник, громадський діяч. Часто забувають, що Дмитро Яворницький був ще й поетом, а поет – натура романтична. Не лише науковими заняттями жив молодий магістрант, йому не були чужими і душевні пориви. Щоправда, на відміну від науки, де він мав значні досягнення, в особистому житті Д.І.Яворницького переслідували невдачі. Не останню роль тут зіграла горезвісна відсутність коштів. В цілому ж, сімейне життя молодого вченого не вдалася. Першою його дружиною стала вчителька музики з Харкова Варвара

Петрівна Кокіна, з якою він розійшовся у 1885 р. Вони разом не прожили і двох років. Ініціатором розлучення стала В.П.Кокіна. Причини невдалого одруження слід шукати як у характері Варвари Петрівни, так і в заняттях Дмитра Івановича. Ще у 1884 р. йому „причепили” ярлик сепаратиста (пізніше 1892 р. Д.І.Яворницький за цей міфічний сепаратизм буде засланий до Ташкенту), через що він втратив роботу, а з нею й заробіток, і змушений був підробляти приватними уроками. Безгрошів'я та сумнівне майбутнє чоловіка, очевидно, не вдовольняли молоду дружину. Не подобалися Варварі Кокіній і специфічні заняття Д.І.Яворницького. Займаючись археологією і колекціонуванням, він всі свої знахідки зберігав дома, від чого в квартирі утворився неймовірний хаос. Так склалося, що розлучення майже співпало зі смертю батька. Всі ці події в комплексі трохи не призвели Д.І.Яворницького до душевного зриву, про що він зізнавався своїм друзям Г.І.Маркевичу та Я.П.Новицькому [24, с.103; 27, с.26-27].

Друга спроба Д.І.Яворницького створити сім'ю теж була невдалою. У другій половині 1880-х років він познайомився з Єлизаветою Яківною Щоголевою – донькою харківського поета Якова Щоголева. Однак взаємна приязнь Дмитра та Єлизавети не переросла в подружні стосунки. На шляху знову стала бідність. Відомий поет Я.Щоголев хотів для своєї доньки кращої долі, не бажаючи бачити своїм зятем бідного молодого вченого. Лише в пору революційних потрясінь Дмитру Яворницькому вдалось знайти собі пару. У 1918 г. він одружився на вчительці з Катеринослава Серафимі Дмитрівні Бураковій [28, с.40]. Але цей союз більше був схожий на союз однодумців, ніж на шлюб чоловіка і дружини. Дітей вони не мали.

***

На момент остаточного переїзду до Катеринослава у 1905 р., Д.І.Яворницький був вже маститим вченим. До цього він встиг попрацювати в Харкові, Петербурзі, Ташкенті, Варшаві та Москві. Він вже був визнаним спеціалістом в галузі історії українського козацтва, за що з часом серед української інтелігенції отримав почесне прізвисько – „козацький батько”. Однак йому не вистачало офіційного визнання, інакше кажучи, професорської посади в одному з університетів. Зрозуміло, що Катеринослав, в якому не було університету, в планах Дмитра Івановича не значився, хоча ще в середині 1880-х років він виявляв бажання назавжди оселитися в Катеринославі [27, с.93]. Та то була давно. Тоді молодий і мало кому відомий дослідник козацтва дійсно міг мати бажання поселитися в столиці козацького краю. На початку ХХ ст. обставини змінилися.

У квітні 1902 р. Д.І.Яворницький отримав лист від Катеринославського наукового товариства (далі Товариство). В листі йому пропонували зайняти посаду директора Катеринославського обласного музею, який мав невдовзі відкритися [23, с.10]. В травні того ж року директор Товариства і добрий знайомий Д.І.Яворницького професор хімії Катеринославського вищого гірничого училища В.В.Курилов запросив його до Катеринослава для того, щоб той допоміг Товариству з облаштуванням музею [9, с.170]. Д.І.Яворницький не зміг приїхати. Першого грудня 1902 р. В.В.Курилов знову

звертається з проханням до Дмитра Івановича приїхати. „Директора музею, – пише він, – святий обов’язок з’явитися на роботу” [9, с.171]. Але і на цей раз Д.І.Яворницький не з’явився.

Справа в тому, що в цей час Д.І.Яворницький шукав для себе місце викладача у вищій школі. Він навіть погоджувався працювати на не престижній для нього посаді приват-доцента в Новоросійському університеті в Одесі і до кінця вагався – чи приймати пропозицію В.В.Курилова [23, с.11.]. Якби в університеті місце для Д.І.Яворницького знайшлося, то Катеринославський обласний музей очолив би хтось інший. Тобто, інформація про те, що Дмитро Яворницький з великим бажанням прагнув переїхати до Катеринослава дещо перебільшена. Він взагалі має слабке відношення до організації музею та підготовки Статуту. Лише завдяки Товариству і його керівнику В.В.Курилову Д.І.Яворницький став на чолі музею.

Коли ж Дмитро Іванович практично очолив музей (1905 р.), то його дії призвели до розбіжностей з В.В.Куриловим. За задумкою засновників музей повинен був представляти як історію, так і природу Придніпров’я. Так було зазначено і в Статуті музею. Однак із самого початку Д.І.Яворницький взявся за облаштування лише історичної його частини, займаючи навіть ті кімнати, які були призначені для експонатів флори і фауни, а також зібрань Ради Товариства. Сьомого травня 1905 р. на Раді музею погляди В.В.Курилова і Д.І.Яворницького на майбутнє музею остаточно розійшлися [23, с.16-17]. Безкомпромісна позиція Д.І.Яворницького щодо устрою музею, до організації якого він був мало причетний, могла призвести до конфлікту з В.В.Куриловим і Товариством. На щастя, В.В.Курилов невдовзі виїхав до Варшави, де обійняв посаду професора місцевого університету, а Товариство стало клопотатися перед земством про облаштування Природничого музею. Однак Перша світова війна перешкодила здійснити заплановане.

Факти свідчать про те, що Д.І.Яворницький, після того як очолив музей, сприймав його як свою вотчину і не допускав нікого не лише до керівництва, але й до формування загальної концепції його розвитку. Показовим є епізод, в якому фігурувала відомий археолог Антоніна Антонівна Скриленко. У 1904 р. її, за пропозицією В.В.Курилова, запросив на посаду хранителя музею сам Д.І.Яворницький. Але ще цілий рік вона перебувала у „підвішеному” стані, оскільки очікувала гарантій, що на новому місці вона отримає постійне місце роботи з гарними умовами і перспективами на майбутнє. Перед переїздом до Катеринослава вона мешкала в Києві, мала стабільне положення: хорошу роботу, син вчився в гімназії і т.п. Тому цей переїзд багато чого змінював у її житті. Переїзд після тривалих переговорів все ж відбувся. У 1905-06 рр. А.А.Скриленко працювала на посаді завідуючого, була причетна до створення експозиції музею і облаштуванню його колекції. Оскільки різниця в обов’язках директора і завідуючого не була визначена в Статуті музею, це призвело до першого ускладнення у стосунках Д.І.Яворницького і А.А.Скриленко. До того ж його дратувало те, що А.А.Скриленко постійно зверталася до нього за допомогою: в пошуках квартири, влаштування сина в одну з катеринославських гімназій тощо [13, с.162-163]. Жінку, яка

кардинально змінювала своє життя, зрозуміти можна – їй не хотілося знову все починати з нуля. Д.І.Яворницький в цьому випадку повів себе з дамою, м'яко кажучи, не ввічливо. Незабаром стосунки стали ворожими. Дві неординарні постаті, якими були Д.І.Яворницький і А.А.Скриленко, не змогли ужитися в одному місті. Гадаємо, причину слід шукати в самому характері директора музею. Невдалий досвід у стосунках з представницями прекрасної статі, котрий Д.І.Яворницький пережив ще в молодості, не могли не відобразитися на його відношенні до жінок в цілому. До того ж на початку ХХ ст. в суспільстві існувало зневажливе ставлення до, так званих, „вчених пані”. Врешті-решт, А.А.Скриленко змушена була залишити Катеринослав, від чого, звичайно, постраждали як самі сторони конфлікту, так і справа, якій вони служили.

Описані вище епізоди ніяк не вписуються у створений історіографією іконоподібний образ Д.І.Яворницького, проте вони розкривають одну з граней Д.І.Яворницького як людини, не позбавленої людських слабкостей.

***

В переважній більшості досліджень Д.І.Яворницького називають людиною аполітичною. Він дійсно тримався осторонь політики, в період Української революції 1917-1920 рр. не брав активної участі в політичній боротьбі. Все це вірно, але він ніколи не був байдужим до долі України та її народу.

В той рік, коли Дмитро Іванович остаточно осів в Катеринославі, в Російській імперії вирувала революція 1905-1907 рр. Деяка демократизація устрою країни та лібералізація суспільного життя як ніколи гостро поставила на порядок денний національне питання. Ось тут Д.І.Яворницький не стояв осторонь суспільно-політичних процесів. За його безпосередньої участі в Катеринославі на гроші відомого підприємця М.В.Хрінникова стала видаватися перша в історії міста україномовна газета „Запоріжжє”. Дмитро Іванович став її редактором [14, с.50]. Майже одночасно в місті стали видаватися ще два видання: „Добра справа” і „Селянське слово”, в яких Д.І.Яворницький нерідко друкувався. Коли ці видання були закриті владою, Д.І.Яворницький став редагувати ще одну газету – „Русская правда”. Однак газета невдовзі стала занадто політизованою, тому Дмитро Іванович пішов з редакції. Він був готовий співробітничати з українською пресою, якщо вона носила просвітницький характер. Наприклад, Д.І.Яворницький друкував свої популярні оповідання з історії Запорозжя, а також художні твори у газеті „Дніпрові хвилі” (1910-1913 рр.).

Завдяки активній участі Д.І.Яворницького в Катеринославі у 1914 р. відбулися ювілейні святкування, присвячені 100-річчю з дня народження Т.Г.Шевченка. Хоча головою організаційного комітету був О.М.Терпигорєв але ідейним натхненником свята, фактично, став Дмитро Іванович [4, с.24].

Д.І.Яворницький був ініціатором перейменування деяких катеринославських вулиць. На Соборній горі завдяки його зусиллям з'явилася вулиця А.Н.Поля. За активної участі Дмитра Івановича в місті був

споруджений перший будинок в українському стилі – Будинок Хрінникова (зараз готель Україна). Спонсор проекту М.В.Хрінников втілював у проєкті будинку багато його (Д.І.Яворницького – І.К.) ідей. Д.І.Яворницький був серед ініціаторів створення „Просвіти” в Катеринославі у 1905 р. і активним її членом.

В період революції 1917-1920 рр. він продовжував займатися просвітницькою діяльністю: читав лекції з історії запорозького козацтва, про українські народні традиції тощо.

Мало хто знає, що Д.І.Яворницький був прибічником організації в Україні національної (автокефальної) церкви. За активної участі Д.І.Яворницького в травні 1917 р. в Преображенському соборі відбулася перша служба українською мовою. Архієпископ Катеринославський Агапіт перебував тоді під сильним впливом Дмитра Івановича і навіть погоджувався з ідеєю „відродження Української церкви на Січеславщині” [16, с.75-76].

Д.І.Яворницький став творцем першої наукової історії міста Дніпропетровська. Щоправда, писав він її вже у 1930-і роки під наглядом цензорів НКВС, про що свідчила Серафима Дмитрівна Яворницька. За його життя книга не була надрукована – це сталося лише у 1989 р. Але в ній немає козацької сторінки, хоча Дмитро Іванович дотримувався тієї точки зору, що Придніпровський край був освоєний українськими козаками, а не російськими самодержцями.

Лише своєю присутністю і діяльністю в Катеринославі-Дніпропетровську Д.І.Яворницький зробив це місто одним з важливих центрів духовного тяжіння сучасного йому суспільства [10, с.147]. Про це свідчать як його листування з сотнями кореспондентів, так і активна громадська діяльність. Йому хотілося повернути Катеринославу-Дніпропетровську українське обличчя, щоби тут знову гуляв козацький дух вільності і свободи.

***

В кінці життя Д.І.Яворницькому все ж не вдалося уникнути політики. Коли радянська влада влаштувала перші гучні показові політичні процеси над українською інтелігенцією Д.І.Яворницькому вдалося уникнути арешту, але стеження за ним не припинялося ніколи. В доповідній записці Дніпропетровського окружного ДПУ (жовтень 1928 р.) відзначалося, що „Д.І.Яворницький в приватних бесідах висловлював впевненість в тому, що недовго залишилося панувати радянській владі” [5, с.29]. Знали в НКВС і про ставлення Д.І.Яворницького до голодомору, влаштованого радянською владою у 1932-33 рр. Про голод Дмитро Іванович знав не з чуток, оскільки саме в цей період його позбавили академічної пенсії і зарплати, звільнивши з музею.

Радянська влада вважала його ідеологом „українського націоналізму”. В газеті „Зоря” 31 серпня 1933 р. за наказом міністра освіти УРСР В.Затонського було надруковано, що експозиція музею (Дніпропетровського історичного – І.К.) є буржуазно-націоналістичною, оскільки там присутня „ідеалізація Запорожжя і Гетьманщини” [17, с.27-28].

Ще на початку 1930 років ДПУ зарахувало Д.І.Яворницького до числа керівників віртуального „українського націоналістичного контрреволюційного підпілля”. В будинку Яворницьких неодноразово проводились обшуки, в музей (коли Дмитро Іванович там працював) під личиною співробітників засилялися агенти ДПУ-НКВС. Все це явно не сприяло підняттю настрою і працездатності професора.

Лише смерть, яка сталася 5 серпня 1940 р. звільнила Дмитра Івановича від цього жаху, який не припинявся.

* * *

Життя Д.І.Яворницького сповнене карколомними історіями, злетами і падіннями, розчаруваннями і славою. Його біографія не може бути вкладена у прокрустове ложе якихось ідей, концепцій або систем. Він не був ідеальним вченим або геніальним керівником, письменником і т.п. Але це аж ніяк не применшує його ролі в історії Придніпров'я.

Краще ніж Д.І.Яворницький про нього не скаже ніхто. У 1913 р, коли відзначалося 30-річчя його науково-літературної діяльності, на адресу вченого було сказано багато хвалебних промов і слів. В кінці встав сам Д.І.Яворницький і, звертаючись до присутніх, сказав про себе: „...скажу вам по правді: Яворницький-письменник не вартий і доброго слова; як археолог – він так собі; як людина – варто б бути трохи кращим; а ось Яворницький-історик зовсім поганенький. Але як збирач археологічних матеріалів і, особливо, фольклору – на цьому полі я дещо зробив” [12, с.44]. Будучи дуже скромним, він додав, що в останньому не лише його заслуга, оскільки йому допомагали вчителі, службовці, лікарі і багато інших, за що він був дуже вдячний. Тобто, Д.І.Яворницький не відносив себе до заслужених і видатних особистостей – він себе оцінював адекватно.

Найбільша ж, на наш погляд, заслуга Дмитра Івановича Яворницького в тому, що він діяв, може не завжди вдало, але він працював, не покладаючи рук для людей. Він не був байдужим до життя (ну, хіба що трохи у важкі для нього 1880-і), його не зупиняли ні революції, ні війни або будь-які інші соціальні катаклізми. Навіть після звільнення з музею він продовжував працювати, любити свою справу і рідну землю.

Бібліографічні посилання:

1. Абросимова С.В. Меценатство в житті і творчості Д.Яворницького // Історія і культура Придніпров'я: Невідомі та маловідомі сторінки: Науковий щорічник. – Д.: Національний гірничий університет, 2007. – Вип.4. – С.44-52.
2. Біднов В.О. Дмитро Еварницький. З нагоди сімдесятилітніх роковин його народження // Сучасники про Д.І.Яворницького. Видання 2-е доповнене. – К.: Ярославів вал, 2006. – С.18-25.
3. Воронов В.І. Оцінка О.М.Лазаревського наукових праць Д.І.Яворницького // Регіональне та загальне в історії. Тези міжнародної наукової конференції, присвяченої 140-річчю від дня народження Д.І.Яворницького та 90-літтю XIII археологічного з'їзду. Д.: Пороги, 1995. – С.36-38.
4. Гапусенко І.М. Життєвий і творчий шлях академіка АН УРСР Д.І.Яворницького // Дмитро Іванович Яворницький. К.: Наукова думка, 1969. – С.3-33.

5. Гордеев А.Ф., Ченцов В.В. О последних годах жизни и деятельности Д.И.Яворницкого // Регіональне та загальне в історії. Тези міжнародної наукової конференції, присвяченої 140-річчю від дня народження Д.І.Яворницького та 90-літтю XIII археологічного з'їзду. Д.: Пороги, 1995. – С.29-31.
6. Державний архів Харківської області. – Ф.40. – Оп.105. – Спр.104.
7. Дніпропетровський історичний музей. Відділ рукописів. – Арх.18891. Лист О.М. Поля від 27 липня 1889 р. до Д.І.Яворницького.
8. Епістолярна спадщина академіка Д.І.Яворницького. Листи вчених до Д.І.Яворницького. Д.: Гамалія, 1997. – Вип.1. – 888 с.
9. Епістолярна спадщина академіка Д.І.Яворницького. Листи музейних діячів до Д.І.Яворницького. Д.: АРТ-ПРЕС. – 2005. – Вип.3. – 740 с.
10. Журба О.І. Д.І.Яворницький і формування модерного обличчя Катеринослава // Історія і культура Придніпров'я. Невідомі та маловідомі сторінки. Науковий щорічник. Д.: НГУ, 2006. – Вип.3. – С.147-154.
11. Іванникова Л.В. Д.І.Яворницький та Я.П.Новицький: до проблеми взаємовідносин // Регіональне та загальне в історії. Тези міжнародної наукової конференції, присвяченої 140-річчю від дня народження Д.І.Яворницького та 90-літтю XIII археологічного з'їзду. Д.: Пороги, 1995. – С.14-16.
12. Коваленко О.В. Спогади про Дмитра Івановича Яворницького // Сучасники про Д.І.Яворницького. Видання 2-е доповнене. – К.: Ярославів вал, 2006 – С.42-44.
13. Ковальова І.Ф., Руденко Г.І. А.А.Скриленко (сторінки до біографії) // Історія і культура Придніпров'я. Невідомі та маловідомі сторінки. Науковий щорічник. Д.: НГУ, 2006. – Вип.3. – С.154-165.
14. Ковальська Т.М. Редакторська та публіцистична діяльність Д.І.Яворницького у Катеринославі наприкінці XIX – початку XX ст. // Вчений-подвижник. Д.: Дніпропетровська міська друкарня, 1991. – С.49-52.
15. Маслійчук В.Л. Козацька старшина Слобідських полків другої половини XVII – першої третини XVIII ст. – Харків: ВД „Райдер”, 2003. – 252 с.
16. Матющенко І. Відродження й життя української автокефальної православної церкви в Січеславщині // Сучасники про Д.І.Яворницького. Видання 2-е доповнене. – К.: Ярославів вал, 2006. – С.74-76
17. Мицик Ю.А. Яворницький під наглядом ВКП(б) та НКВД // Регіональне та загальне в історії. Тези міжнародної наукової конференції, присвяченої 140-річчю від дня народження Д.І.Яворницького та 90-літтю XIII археологічного з'їзду. Д.: Пороги, 1995. – С.26-29.
18. Олійник-Шубравська М.М. Харківський період життя Д.І.Яворницького та його автобіографічний роман „За чужий гріх” // Яворницький Д.І. За чужий гріх: Роман. – Х.: Прапор, 1993. С.5-26.
19. Охомуш К. Записочка до Репіна // Сучасники про Д.І.Яворницького. Видання 2-е доповнене. – К.: Ярославів вал, 2006. – С.151-152.
20. Парамонов А.Ф. К истории рода Яворницких // Харьковский исторический альманах. – 2004. – Весна-літо. – С.110-113.
21. Перкова А.І. К.О.Білиловський та Д.І.Яворницький // Регіональне та загальне в історії. Тези міжнародної наукової конференції, присвяченої 140-річчю від дня народження Д.І.Яворницького та 90-літтю XIII археологічного з'їзду. Д.: Пороги, 1995. – С.12-14.
22. Полонська-Василенко Н.Д. Моя наукова праця (війна, 1913-1916) // Чикаленко Є.Х. Спогади // Сучасники про Д.І.Яворницького. Видання 2-е доповнене. – К.: Ярославів вал, 2006. – С.71-73.
23. Савчук В.С. Дмитро Іванович Яворницький і Катеринославське товариство: міфи і реальність взаємовідносин // Наддніпрянська Україна: історичні процеси, події,

- постаті: Збірник наукових праць. Д.: Видавництво Дніпропетровського університету, 2005. – Вип.3. – С.3-20
24. Тележняк К.О. З особистого життя академіка Д.І.Яворницького // Скарби музеїв: Матеріали обласної наукової конференції до Міжнародного дня музеїв 2003 р. – Дніпропетровськ: АРТ-ПРЕС, 2005. – С.102-106.
25. Чикаленко Є.Х. Спогади // Сучасники про Д.І.Яворницького. Видання 2-е доповнене. – К.: Ярославів вал, 2006. – С.26.
26. Шаповал І. Український Колумб // Донбас. – 1983. – №4. – С.108-112.
27. Шубравська М.М. Д.І.Яворницький. Життя, фольклористично-етнографічна діяльність. – К.: Наукова думка, 1972. – 255 с.
28. Яценко В.Я. Д.І.Яворницький і суспільно-політичне життя Катеринослава у 1917-1920 рр. // Наддніпрянська Україна: історичні процеси, події, постаті: Збірник наукових праць. Д.: Видавництво Дніпропетровського університету, 2005. – Вип.3. – С.35-43.